

UDK: 94(470.67)+929+626.81:351.79

ORCID ID 0009-0003-2181-8362

FARG'ONA VODIYSI BOZORLARI FAOLIYATI TAHLILI (FARG'ONA, MARG'ILON, QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA)

Inamov Odil Tolibovich

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg'ona filiali assistenti
odil8603@gmail.com +998 90 232 38 00

Annotatsiya: Ushbu maqolada Farg'ona vodiysidagi bozorlar faoliyati Farg'ona, Marg'ilon, Qo'qon shaharlari bozorlari misolida tahlil qilindi. Viloyat bo'yicha uyushmagan savdo tovar aylanmasi o'zgarishlari, ularni taqsimlanishiga oid ma'lumotlar va ko'rsatkichlarni hududlar kesimida solishtirilgan hamda arxiv materillari asosida tahlil qilingan. Shu bilan birga viloyatlardagi bozorlarning hududiy joylashuvi va farqlariga doir ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy islohotlar, bozor infratuzilmasi, uyushmagan savdo, savdo usullari, tovar aylanmasi, qiymat, dehqon (oziq-ovqat) bozori, savdo yarmarkasi, baholash.

Аннотация: В статье анализируется деятельность рынков Ферганской долины на примере рынков городов Фергана, Маргилан и Коканд. На основе архивных материалов проведено сопоставление и анализ данных и показателей изменения оборота неорганизованной торговли по регионам, их распределения. При этом приводится информация о территориальном распределении и различиях рынков в регионах.

Ключевые слова: экономические реформы, рыночная инфраструктура, неорганизованная торговля, методы торговли, товарооборот, стоимость, фермерский (продовольственный) рынок, ярмарка, оценка.

Abstract: This article analyzes the activities of markets in the Fergana Valley using the example of the markets of the cities of Fergana, Margilan, and Kokon. Changes in the turnover of unorganized trade by region, data and indicators on their distribution were compared by region and analyzed based on archival materials. At the same time, information on the territorial location and differences of markets in the regions was provided.

Keywords: economic reforms, market infrastructure, unorganized trade, trade methods, commodity turnover, value, farmer's (food) market, trade fair, evaluation.

KIRISH.

XXI asrda jahonda globallashuv jarayoni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ajralmas qismiga aylandi, turli texnik-madaniy yangliklar natijasida kishilar dunyoqarashi o'zgardi,

jahon ulkan iqtisodiy makonga aylandi. Natijada, har bir mamlakatning o‘z iqtisodiyotini mustahkamlashi zarurat bo‘lib qoldi. Ayni holat rivojlangan davlatlarda savdo hajmini, bozor munosabatlarini rivojlantirish bo‘yicha o‘zaro raqobatini yuzaga kelishiga olib keldi.

Bugun dunyoning qator ilmiy-tadqiqot va oliy ta‘lim muassasalarida ichki va tashqi savdo munosabatini o‘rganish, bozor masalalariga katta e‘tibor berila boshlandi. Iste‘mol mollari bozorining holatini tadqiq qilish, baholash masalalariga o‘z e‘tiborini qaratadigan yoki faqat ushbu vazifalarni bajaradigan xalqaro tashkilotlar mavjud.

Respublikada so‘nggi yillarda bozor munosabatlariga, xususan, tadbirkorlik faoliyatiga nisbatan yangicha munosabat shakllantirildi. Mazkur munosabatning tarixiy misollar asosida chuqur tahlil qilish, ularga ilmiy jihatdan baho berish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bozor iqtisodiyotiga o‘tishning dastlabki davri mamlakat va uning fuqarolari uchun sinov davri bo‘ldi. Ushbu jarayonlar tahlili bugungi kundagi global iqtisodiy jarayonlar ta‘siridan chetda qolmaydigan O‘zbekiston uchun ham muhimdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son [1], 2018-yil 22-yanvardagi “2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovasion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to‘g‘risida”gi PF-5308-son [2] farmonlarida shuningdek, sohaga oid boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarida belgilangan vazifalarni amalga oshirishga mazkur dissertatsiya muayyan darajada xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Bozorlar insoniyat tarixiy taraqqiyotining muhim omili bo‘lib, uning faoliyatini umumnazariy va metodologik asoslari xorijiy va mamlakatimiz olimlarining ilmiy tadqiqotlarida aks etgan. Bozorlar shakllanishi va rivojlanishining tadqiq etish yo‘nalishlarini bir necha guruhlariga ajratish mumkin: nazariy va metodologik tadqiqotlar; davlat tomonidan boshqarish masalalari; tashkiliy-huquqiy va institutsional jihatlari; agromarketing masalalari; iste‘mol bozorini baholash ko‘rsatkichlari; mintaqaviy boshqaruv masalalari; alohida segmentlar doirasida va boshqalar. Ushbu tadqiqotlarda umumbashariy va iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi hamda o‘z davriga xos bo‘lgan bozorning mohiyati, qonuniyatlari, nazariya va konsepsiyalari ishlab chiqilgan.

Jumladan, O.Abdullayevning mintaqaviy tadqiqotlariga ko‘ra hudud bir birini to‘ldiruvchi ishlab chiqarish-taqsimlash-ayirboshlash-iste‘moldan iborat bosqichlarni o‘z tarkibiga olgan yagona jarayondir [3]. A.Qayumovning fikricha, mintaqaviy bozorning asta-sekin shakllana borishi mintaqqa iqtisodiyotining balanslashganligini yaxshilashga imkon beradi [4].

A.Soliyevning fikricha, mamlakat ichida hududiy mehnat taqsimotini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, rayon va viloyatlar orasida sog‘lom raqobat muhiti, faol iqtisodiy integratsiya jarayonlarini rivojlantirish, turli hududiy bosqichdagi – mahalliy, mintaqaviy, mintaqalararo, milliy bozorlarni shakllantirish hozirgi davrdagi nihoyatda dolzarb vazifalardir [5]. Ushbu tadqiqotlar iqtisodiy tadqiqotlar doirasida mintaqaviy iqtisodiyotning bozor bilan bog‘liq

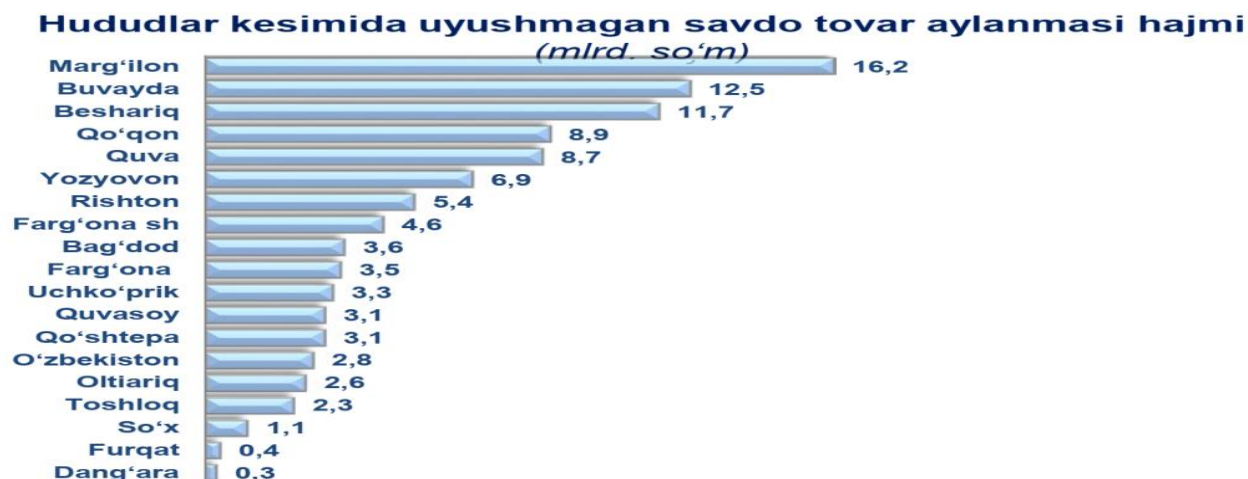
xususiyatlari o'rganilgan bo'lib, Farg'ona vodiysini iqtisodiy rayonlashtirish nuqtai nazaridan tahlil etilgan.

Farg'ona, Marg'ilon, Qo'qon shahri bozorlari faoliyati tarixi mustaqillik yillarida alohida ilmiy tadqiqot obyekti sifatida o'rganilmagan. Lekin, bozorlar masalasiga bag'ishlangan tadqiqotlar sirasiga Sh.Y.Oxunjonova tomonidan "1991-2020-yillarda Toshkent bozorlaridagi o'zgarishlar tarixi" [6] masalalariga bag'ishlangan dissertatsiyasini sanab o'tishimiz mumkin. Mazkur tadqiqot ishida mustaqillik yillarida Farg'ona, Marg'ilon, Qo'qon shahridagi bozorlarning rivojlanish holati tahlil etilgan. Bozorlarning aholi bandligini ta'minlashdagi o'rni, savdo tajribasiga ega bo'lmagan kishilarning xususiy tadbirkorlarga aylanish jarayoni, O'zbekistondagi eng yirik ulgurji bozorlardan biri – Qo'qon bozori bilan taqqoslab o'rganilgan. Shuningdek, moki savdogarchilik faoliyatining paydo bo'lishi va rivojlanish holati, bozorlarda xizmat ko'rsatish holati, bu boradagi yutuq va muammolar, bozorlarning moddiy-texnik bazasini haqida ma'lumotlar berilgan. Tadqiqot natijasida jamoatchilikka va tarixshunoslikka taalluqli bo'lgan ko'plab yangi ma'lumotlar iste'molga kiritildi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR: Mamlakatimizda aholi soni 100 mingdan ortiq 18 ta shaharlar mavjud bo'lib, ularning 3 tasi (Farg'ona, Qo'qon va Marg'ilon) Farg'ona viloyatiga to'g'ri keladi. Ushbu shaharlarda viloyat aholisining 1/4 qismi istiqomat qiladi.

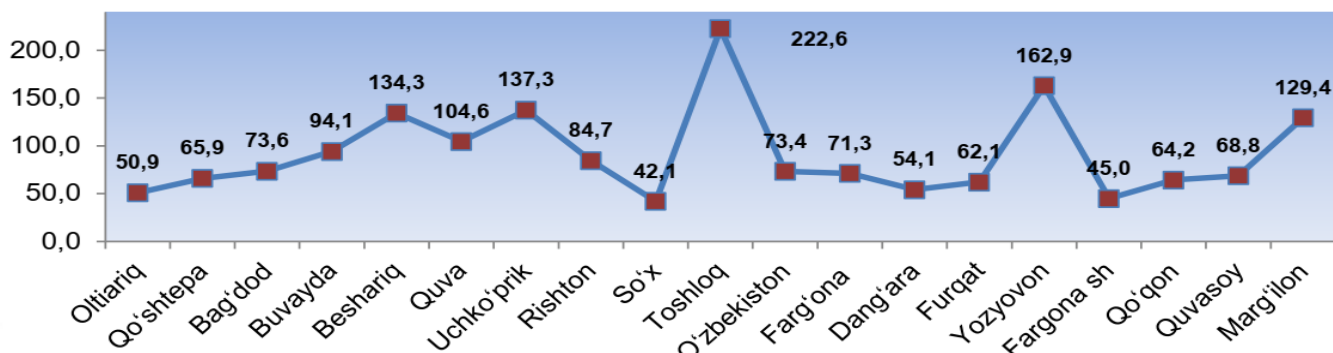
Statistik ma'lumotlar jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy hodisa va jarayonlarni tavsiflash va boshqarishning eng muhim vositasidir. Hozirda yuqori sifatli statistik ma'lumotlardan foydalanmasdan davlat siyosatida to'g'ri boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonsiz. Shular qatorida savdo statistika ko'rsatkichlarining tahlillari ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Jumladan, ulgurji va chakana savdo hamda umumiy ovqatlanish korxonalari savdo aylanmasi statistikasi ko'rsatkichi shular jumlasidan.

Viloyat bo'yicha 2023-yilning yanvar oyida uyushmagan savdo tovar aylanmasi 100,9 mlrd. so'mni tashkil etib, 2022-yilning yanvar oyiga nisbatan 89,7%ni tashkil etdi. Shu jumladan, 12 bozor va 12 bozor (chorva) (oylik) kuzatuvlari ma'lumotlariga asosan, dehqon bozorlarda savdo faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarning uy xo'jaliklarida yetishtirgan mahsulotlarini sotish hajmi 48,5 mlrd. so'mni (84,4 %), chorva mollari va

parrandalar sotuvchi jismoniy shaxslarning savdo aylanmasi hajmi 52,4 mlrd so'mni tashkil etdi (95,2%).

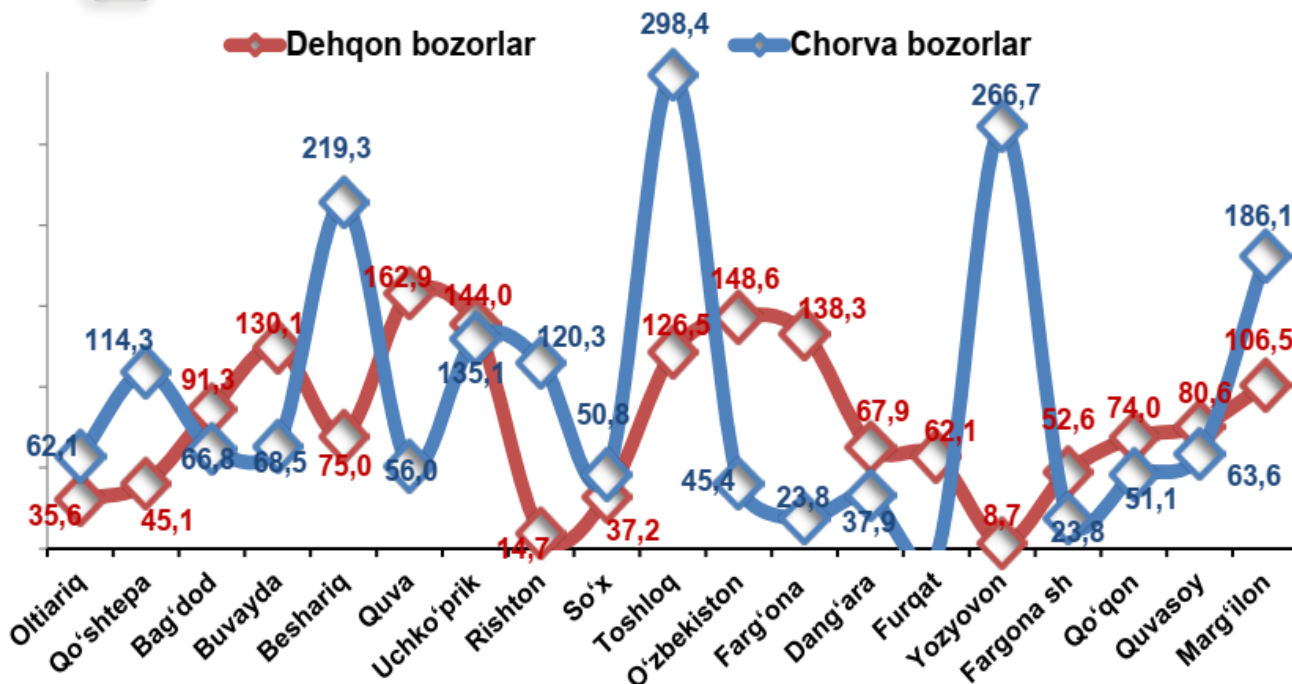
Hududlar kesimida uyushmagan savdo tovar aylanmasi o'sish sur'ati, (foizda)

Uyushmagan savdo tovar aylanmasi. Ichki savdo ko'rsatkichlarini shakllantirishda uyushmagan savdo tovar aylanmasi ham hisoblanadi. Bunga dehqon (oziq-ovqat) bozori hamda chorva mollari, parrandalar va boshqa hayvonlar bozorida jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshirilgan savdo hajmlari kiradi. Uyushmagan savdo tarkibiga jismoniy shaxslar (dehqonlar)ning uy xo'jaligida o'z kuchlari bilan yetishtirgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari hisobga olinadi.

Hududlar kesimida uyushmagan savdo tovar taylanmasi o'sish sur'ati, foizda

**UYUSHMAGAN SAVDO AYLANMASIDA DEHQON* VA CHORVA
(PARRANDA) BOZORLARINING ASOSIY KO'RSATKICHLARI**

	Jami, mlrd. so'm	2022- yil yanvar oyiga nisbatan, foizda	Dehqon bozorlari, mlrd. so'm	2022- yil yanvar oyiga nisbatan, foizda	Chorva bozorlari, mlrd. so'm	2022- yil yanvar oyiga nisbatan, foizda
Farg'na viloyati	100,9	89,7	48,5	84,4	52,4	95,2
Shaharlar						
Farg'ona	4,6	45,0	3,9	52,6	0,6	23,8
Qo'qon	8,9	64,2	5,9	74,0	3,0	51,1
Quvasoy	3,0	68,8	1,1	80,6	2,0	63,6
Marg'ilon	16,2	129,4	9,5	106,5	6,7	186,1
Tumanlar						
Oltiariq	2,6	50,9	0,8	35,6	1,8	62,1
Qo'shtepa	3,1	65,9	1,5	45,1	1,6	114,3
Bag'dod	3,6	73,6	1,2	91,3	2,4	66,8
Buvayda	12,5	94,1	7,2	130,1	5,3	68,5
Beshariq	11,7	134,3	3,9	75,0	7,9	219,3
Quva	8,6	104,6	6,1	162,9	2,5	56,0
Uchko'prik	3,3	137,3	0,9	144,0	2,4	135,1
Rishton	5,4	84,7	0,3	14,7	5,1	120,3
So'x	1,1	42,1	0,6	37,2	0,5	50,8
Toshloq	2,3	222,6	0,6	126,5	1,7	298,4
O'zbekiston	2,8	73,4	1,5	148,6	1,3	45,4
Farg'ona	3,5	71,3	2,8	138,3	0,7	23,8
Dang'ara	0,3	54,1	0,2	67,9	0,1	37,9
Furqat	0,4	62,1	0,4	62,1	0,0	-
Yozyovon	6,9	162,9	0,1	8,7	6,7	266,7

* – xo'jalik yurituvchi subyektlar va yakka taribdagi tadbirkorlar (YATT)ni qo'shmagan holatda;

– jismoniy shaxslar (dehqonlar)ning uy xo'jaligida o'z kuchlari bilan yetishtirgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari va chorva (parranda) mollari sotilishi hisobga olingan.

Avtotransport vositalari va ularning ehtiyot qismlari ulgurji va chakana savdo aylanmasi. 2023-yil 1-fevral holatiga avtotransport vositalari va ularning ehtiyot qismlari ulgurji va chakana savdo aylanmasi (IFUT-2 45- bo'lim 45.2 va 45.40.3 kodlaridan tashqari – motorli transport vositalari va mototsikllarni ta'mirlash va texnik xizmat ko'rsatish) 196,0 mlrd. so'mni tashkil etdi va o'tgan yilning mos davriga nisbatan 28,4 %ga kamaydi. Shuningdek, yirik korxonalar savdo hajmi 81,4 mlrd. so'm (o'sish sur'ati- 74,6 %), kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyetklari savdo hajmi – 114,6 mlrd. so'mni (o'sish sur'ati – 61,7 %) tashkil qildi.

Ushbu ko‘rsatkichni hududlar kesimida solishtirilganda eng yuqori hajm Qo‘qon (**78,9** mlrd. so‘m), Farg‘ona (**62,4** mlrd. so‘m) va Marg‘ilon (**19,3** mlrd. so‘m) shaharlari hissasiga to‘g‘ri kelmoqda [7].

Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi bergan ma‘lumotiga ko‘ra, 2021-yil yanvar-noyabr oylari holatiga Farg‘ona viloyati boyicha dehqon bozorlarida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini sotuvchi jismoniy shaxslarning tanlanma kuzatuv o‘tkazildi. Kuzatuv natijalariga ko‘ra savdo aylanmasi hajmi 664,1 mlrd. so‘mni tashkil etdi [8]. Shundan:

Don mahsulotlari - 132,9 mlrd. so‘m

Yangi uzlgan qishloq xo‘jaligi mahsuloti – 272,1mlrd. so‘m

Non va non mahsulotlari – 107,3mlrd. so‘m

Sut va sut mahsulotlari – 25,7 mlrd. so‘m

Tovuq go‘shiti – 23,2 mlrd. so‘m

Tuxum -16,0 mlrd. so‘m

Qurtilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari – 31,5 mlrd. so‘m

Tuzlamalar – 6,2 mlrd. so‘m

Chorva mollari uchun yem-hashaklar- 25,4 mlrd. so‘m

Ziravorlar – 12,6mlrd. so‘m

Gullar, o‘simlik va nihol ko‘chatlari - 11,2 so‘mni tashkil etdi.

XULOSA: Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, Respublika mustaqillikka erishgan vaqtda bozorlarning moddiy-texnik ta‘minoti zamon talablariga javob bermas edi. Shundan kelib chiqib, qayta tashkillash choralari ko‘rildi. Bosqichma-bosqich barcha bozorlar texnik jihatdan zamonaviylashtirildi. Har bir bozor moddiy-texnik ta‘minotni yaxshilash uchun muayyan bosqichni bosib o‘tishiga to‘g‘ri keldi. Ayniqsa, bozorlar hududini kengaytirish va qaytadan tashkil etishda o‘z-o‘zini mablag‘ bilan qoplash, moddiy-texnik bazani rivojlantirish borasida tajriba yetishmasligi sezilib qoldi. Shu boisdan bozorlarda o‘rin-joy muammolari ko‘zga tashlandi va masalalar hali ham butunlay o‘z yechimi topgani yo‘q. Aholini sifatli va zarur iste‘mol mollari bilan ta‘minlashda, moddiy-texnik imkoniyatlarni yaxshilash choralari yo‘lga qo‘yildi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qaroriga ko‘ra soliqlardan vaqtincha ozod etilishi, imtiyozlar ajratilishiga, bu esa tegishli moddiy-texnik imkoniyatlari yaxshilanishiga xizmat qildi. Barcha tadbirkorlar qatori savdogarlar ham tahdid, tahluka, tajovuzlardan qutuldi. Behisob tekshiruv va nazoratlar bartaraf etildi. Tadbirkorlikning davlat va jamiyat oldidagi mavqeyi va obro‘si oshdi. Pandemiya davrida qator imtiyoz va erkinliklar berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son.

2. 2018 yil 22 yanvardagi “2017–2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovasion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to‘g‘risida”gi PF-5308-son.

3. Абдуллаев О. Минтақалар ва мамлакатлар иқтисодиёти. Монография. - Т.: Янги аср авлоди, 2009.

4. Қаюмов А., Назарова Ҳ., Эгамбердиев Ф., Якубов Ў. Минтақавий иқтисодиёт. Ўқув қўлланма. – Т.: ЎзМУ, 2004.

5. Минтақавий иқтисодиёт. Ўқув қўлланма А.С.Солиев, Э.А.Аҳмедов, Р.Й.Маҳмадалиев ва б.-Т.: Университет, 2003.

6. Охунjonova Sh.Y. 1991-2020 yillarda Toshkent bozorlaridagi o‘zgarishlar tarixi: Tarix bo‘yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Farg‘ona, 2022.

7. Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi // <https://farstat.uz/>

8. Uyushmagan dehqon bozorlari savdo tovar aylanmasi 29/12/2021